

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

LONGINA HABULIN

**OSNOVNI KONCEPTI MAJANSKE
FILOZOFIJE S OSVRTOM NA
DOMINIKANSKU INTERPRETACIJU**

Zagreb, 2026.

SADRŽAJ

Sažetak.....	1
1. Uvod.....	1
2. Vinko Paletin i dominikanska misao u kontekstu Maja.....	2
2.1. Usporedba Maja s antičkim svijetom i europskom filozofijom.....	3
2.2. Susret s majanskom kulturom: spoj između evangelizacije i etnografije.....	4
2.3. Kontradikcije dominikanskog pristupa.....	5
3. Majanska filozofija: glavni aspekti.....	5
3.1. Vrijeme.....	6
3.2. Stvaranje svijeta.....	8
3.3. Bogovi majanske filozofije.....	9
3.4. Svijet i kozmologija.....	10
3.5. Spoznaja i istina.....	10
3.6. Osoba i identitet.....	11
4. Ontologija objekata i simbolika u filozofiji drevnih Maja.....	12
4.1. Objekti, drveće i sveti prostori.....	12
4.2. Kamenje i pamćenje, komunikacija i ritmovi značenja.....	13
5. Šamanski put i kozmološka percepcija u filozofiji drevnih Maja....	13
5.1. Kozmologija i sveta geografija, vrijeme i šamanska funkcija.....	14
5.2. Bogovi, spoznaja i istina, osoba i identitet u šamanskom okviru.....	14
6. Zaključak.....	15
7. Bibliografija.....	17

Sažetak

S fokusom na ideje vremena, stvaranja, božanskog, kozmologije, spoznaje, istine i identiteta, rad prikazuje temeljne aspekte drevne majanske filozofije. Analiza otkriva blisku vezu između majanske filozofije i ritualne prakse, gdje ritual služi i kao ontološki mehanizam za održavanje svijeta i kao religijski čin. Posebna je pažnja posvećena cikličkom razumijevanju vremena kao aktivne sile koja oblikuje stvarnost i društveni poredak. Također, rad prikazuje kako su dominikanci, posebno Vinko Paletin i kasniji misionari poput Francisca Ximéneza i Bartoloméa de Las Casasa, doprinijeli tumačenju majanske filozofije. Njihovi pokušaji da shvate majansku kulturu kroz kršćanske teološke reinterpretacije i etnografski interes otkrili su korisna otkrića i metodološke nedostatke europskog pristupa filozofiji. Složena ontologija majanske filozofije prikazuje se u narednim poglavljima, zajedno sa značajem šamanske prakse u razumijevanju i održavanju svemirske ravnoteže i načinima na koje objekti, prostor i materijalnost oblikuju značenje. Na kraju se rada može uvidjeti kako je majanska filozofija sofisticiran i kohezivan način razmišljanja koji nadilazi zapadne klasifikacije i stvara mogućnost za dublju interkulturalnu filozofsku diskusiju naspram dominikanaca koji tvrde suprotno.

Ključne riječi: majanska filozofija, dominikanska interpretacija, ritual, vrijeme, identitet, kozmologija

1. Uvod

Način na koji su misionari, pogotovo dominikanci, pristupili razumijevanju i tumačenju majanske filozofije značajan je u kontekstu istraživanja majanske filozofije. Stoga je na početku rada prikazano djelovanje Vinka Paletina i ostalih dominikanaca, poput Francisca Ximéneza i Bartoloméa de Las Casasa. Spisi Vinka Paletina pokazuju rani pokušaj suočavanja europske intelektualne tradicije s nepoznatom civilizacijom. Analizirajući Paletinov pristup, kao i rad kasnijih dominikanaca razmatra se širi okvir susreta dviju kultura u kojem se isprepliću evangelizacija, etnografski interes i filozofska reinterpretacija. Metodološkim je nedostacima ovih pristupa posvećena posebna pažnja kao i njihovoj ulozi u prenošenju i očuvanju majanskog intelektualnog znanja. Zatim, u radu su prikazane temeljne dimenzije filozofske misli drevnih

Maja kao što su vrijeme, stvaranje, bogovi, svijet, spoznaja, istina i osoba. Drevna civilizacija Maja posjedovala je bogato duhovno nasljeđe i razvila je način razmišljanja koji se može usporediti s naprednijim filozofskim tradicijama svijeta. Iako nisu ostavili pisane filozofske radove poput onih grčkih ili kineskih filozofa, njihovi pogledi na svemir, mitovi, religijski običaji te koncepti o vremenu i postojanju govore o dubokoj metafizičkoj i epistemološkoj promišljenosti. Ova filozofija nije bila izolirana; bila je duboko povezana s ritualima, kalendarima, politikom i svakodnevnim životom. Kroz radove autora poput Alexusa McLeoda, Gavrića, Štrkalja, Freidela, Schelea, Parkera, Astor-Aguilerea, Vaila i Hernándezza te ostalih možemo razotkriti slojeve majanske misli, od dominikanskih utjecaja do šamanske prakse i ritualnog vremena. Majanska filozofija nije zastarjeli relikv, već živa tradicija koja nas izaziva na preispitivanje temelja našega vlastitog razmišljanja.

2. Vinko Paletin i dominikanska misao u kontekstu Maja

Vinko Paletin bio je hrvatski dominikanac, nekadašnji konkvistador i pisac koji djeluje u kontekstu španjolske ekspanzije u Americi i velikih geografskih otkrića. Pripada skupini ranih hrvatskih autora koji su pisali o europskim osvajanjima i Novom svijetu na latinskom jeziku.¹ Rođen je na otoku Korčuli 1508. godine koji je tada bio pod vlašću Venecije. Kao mladić odlučuje se pridružiti španjolskim osvajanjima Novog svijeta te stiže na otok Hispaniolu 1530., a nakon toga odlazi na područje Yucatana gdje je sudjelovao u vojnim pohodima. Pod zapovjedništvom Francisca de Monteja Mlađeg na području Yucatana bori se protiv Maja. Njegovo sudjelovanje u tim ratovima omogućilo mu je izravno iskustvo s Majama i to će kasnije imati ključnu ulogu u njegovim političkim i filozofskim razmatranjima. Imao je mogućnost postati *encomendero*, odnosno zemljoposjednik koji koristi rad domorodaca tijekom boravka u Španjolskoj, ali je odlučio pristupiti dominikanskom redu umjesto toga, čime započinje svoj teološki i intelektualni razvoj. Od 1546. godine, otkad se vratio u Europu, djeluje kao učitelj u Vicenzi i studira teologiju u Bologni. Njegova je djelatnost uključivala geografiju i kartografiju te nije bila ograničena samo na teologiju.² Njegovo glavno djelo *De jure et justitia belli contra Indos* kombinacija je pravne teorije, teologije i osobnog iskustva. Ovo je djelo napisano između

¹ Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 192.

² Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 193.

1557. i 1558. godine i oslanja se na raniju španjolsku verziju.³ Iako su njegovi radovi bili prisutni u Americi, nikada nisu bili službeno objavljeni zbog kraljevske cenzure. Paletin umire na Korčuli 1571., ostavljajući djelo koje danas služi kao važan izvor za razumijevanje ranih kolonijalnih misli.⁴

2.1. Usporedba Maja s antičkim svijetom i europskom filozofijom

Pokušaj da civilizaciju Maja uklopi u poznate okvire antičke tradicije i europske kulture jedan je od najzanimljivijih aspekata Paletinova rada. Paletin nije mogao prihvatiti ideju kako se radi o nekulturnom narodu nakon što je doživio visoku razvijenost gradova, arhitektura i društvene strukture Maja. Zbog toga kroz prizmu antičkog svijeta, pogotovo kartažanskog i rimskog nasljeđa, Vinko Paletin pokušava interpretirati Maje.⁵ Paletin razvija teoriju da Maje potječu od Kartažana⁶. Ova ideja proizlazi iz njegova pokušaja da objasni razlog visoke razine majanske civilizacije i pokušaj da se nepoznato objasni poznatim. Vinko Paletin ne razumije iz njezine vlastite perspektive kompleksnost majanske civilizacije, ali je zapravo priznaje time što je pokušava objasniti. On ne proučava njihovu religiju, jezik ili mitove, nego ih prebacuje u pojmove koje poznaje iz europske filozofije i književnosti.⁷ Koristi klasičnu književnost za usporedbu s kojom onda opisuje majanske gradove, arhitekturu i običaje. Jedan od primjera usporedbe koje je koristio u radu jest mjesto gdje opis Chichén Itze podsjeća na opis hrama iz Vergilijeva djela *Eneida*. Također, ostale primjere koje navodi su najčešće prema usporedbi s djelima Vergilija. Paletin razvija teoriju kako Maje potječu od Kartažana na temelju navedenih usporedbi i skripti koje je pronašao u Chichén Itzi. Takve usporedbe imaju dvije funkcije, s jedne strane iskazuju poštovanje prema razini razvijenosti civilizacije Maja, a s druge strane pomažu u njihovu smještanju u europski hijerarhijski pogled na svijet. Maje su prikazane kao narod koji je na određenoj razini razvoja te su nalik nekim fazama antičkih civilizacija, ali svejedno ispod kršćanske Europe.⁸ Ovdje možemo vidjeti granicu ranonovovjekovnog i

³ Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 192,

⁴ Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 193.

⁵ Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 196.

⁶ Kartažani su bili antički narod, potomci feničanskih kolonista s Levanta koji su osnovali moćnu pomorsku i trgovačku civilizaciju sa središtem u antičkom grad-država Kartagi, današnjem Tunisu. Više na: Vidović, Annamaria. „Kartaga: od feničke kolonije do rimske provincije“. Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet u Puli, 2018.

⁷ Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 197.

⁸ Laird, Šoštarić, „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin’s *De jure et justitia belli contra Indos*“, 198 - 199.

renesansnog mišljenja. Paletin koristi usporedbu kako bi potvrdio vlastiti svjetonazor, umjesto stvarnog razumijevanja druge kulture i filozofije. Ovo je primjer kako su europski intelektualci 16. stoljeća reinterpretili i tumačili druge civilizacije i njihova filozofska tumačenja. Jasno se vidi kako se uvijek kroz prizmu europskih intelektualnih okvira vodi prema pokušaju razumijevanja majanske civilizacije nakon osobnog iskustva iz Paletina pristupa. Međutim, u Novom svijetu razvio se sustavniji i kolektivniji odnos prema domorodačkim kulturama te takav pristup nije bio samo jedinstven slučaj kao kod Paletina, već dio šireg obrasca unutar dominikanskog reda. Dominikanci poput Francisca Ximéneza i Bartoloméa de Las Casasa idu korak dalje, naspram Paletina koji ostaje na razini usporedbi i tumačenja. Njih dvojica detaljno dokumentiraju i proučavaju majanske misli i ideje koje onda kombiniraju s evangelizacijom. To onda otvara prostor za složeniji i dublji dijalog između dviju civilizacija što će se prikazati u idućim tekstovima.

2.2. Susret s majanskom kulturom: spoj između evangelizacije i etnografije

Dominikanci su na područjima Maja u Gvatemali i Meksiku razvili dvostruki pristup koji je spojio pastoralnu brigu s akademskim interesima. Ovakav je pristup bio svojstven u mnogim redovničkim zajednicama u Novom svijetu, gdje su ciljevi evangelizacije često bili povezani s iskrenim znanstvenim interesiranjem za domorodačke kulture.⁹ S druge strane, dominikanci poput Bartoloméa de Las Casasa (1484.–1566.) sustavno su zabilježili majansku kulturu u svojim djelima gdje su detaljno opisivali političke institucije, vjerske običaje i društvene strukture Maja. Jedan od najvažnijih doprinosa dominikanaca bilo je prevođenje i analiza svetih tekstova Maja. Francisco Ximénez (1666. – 1729.), dominikanac koji je djelovao u Gvatemali početkom 18. stoljeća, ne samo da je preveo *Popol Vuh*¹⁰ s jezika *Quiché* na španjolski, već je, također, dodao opsežne komentare koji pokazuju njegovo duboko razumijevanje majanske filozofije.¹¹ Ximénez je bio jedan od prvih Europljana koji je prepoznao filozofsku dubinu majanskih mitova o stvaranju svijeta, a ne samo njihovu površnu mitološku narativu. Uz to, Domingo de Vico (1485. – 1555.) autor je *Theologia Indorum* (1554.), prve kršćanske teologije napisane na majanskom jeziku.¹² Kao što Štrkalj primjećuje u vezi s analizom religijskih

⁹ Štrkalj, „Reprezentacija astečke religije u djelu Historia general Bernardina de Sahagúna (1499. – 1590.)“, 327.

¹⁰ *Popol Vuh* je spis Indijanaca Quiché (iz skupine Maya) napisan između 1554. i 1558. latiničnim pismom na jeziku Quiché. Sadrži mitologiju, kozmogonijske tradicije, zapise o podrijetlu i povijesti naroda Quiché, njihovim predajama u razdoblju neposredno prije španjolskoga osvojenja te kronologiju vladara. Više na: „Popol Vuh“. Hrvatska enciklopedija. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/popol-vuh>

¹¹ Herbjørnsrud, „The Mesoamerican Philosophy Renaissance“.

¹² Herbjørnsrud, „The Mesoamerican Philosophy Renaissance“.

tekstova, taj rad zahtijevao je duboko poznavanje jezika, ali i kulturalne pozadine lokalnih naroda.¹³ Dominikanski spisi o majanskoj kulturi otkrivaju zanimljivu kombinaciju europskih i autohtonih filozofskih koncepata. Kako analizira Herbjørnsrud, u komentarima na *Popol Vuh* može se jasno primijetiti da su dominikanci u majanskim mitovima prepoznali nekoliko bitnih filozofskih pojmova - prvo da je ciklički koncept vremena koji se razlikuje od linearnog kršćanskog modela, drugo da je etički okvir temeljen na međusobnoj povezanosti ljudi i prirode, te zadnje da je ontološki sustav složen i da povezuje vidljivi i nevidljivi svijet.¹⁴ Posebno je zanimljivo primijetiti da su dominikanci, unatoč svojoj kršćanskoj pozadini, pokazivali određeni oblik relativizma u tumačenju majanskih vjerovanja, što je za to doba bilo revolucionarno.

2.3. Kontradikcije dominikanskog pristupa

Iako su dominikanci igrali revolucionarnu ulogu u zaštiti ljudskih prava domorodaca, njihova metoda nosila je određene kontradikcije. Kako navodi Gavrić, Bartolomé de Las Casas je u ranijim godinama svoje karijere smatrao uvoz afričkih robova kao "manje zlo" u usporedbi s ropstvom Indijanaca.¹⁵ Osim toga, iako su dominikanci proučavali majansku kulturu, često su je tumačili kroz prizmu kršćanske teologije; Ximénez je namjerno "kristijanizirao" majanske mitove u svojim zapažanjima o *Popol Vuh*, nastojeći uočiti sličnosti s biblijskim pričama.¹⁶ Oba autora, Gavrić i Štrkalj, naglašavaju da je dominikanski rad bio revolucionaran, ali i ograničen vlastitim kulturnim okvirom.

3. Majanska filozofija: glavni aspekti

Filozofija drevnih Maja imala je duboku povezanost s ritualima koji su bili više od običnih praksi, oni su predstavljali osnovni način života, spoznaje i održavanja svijeta. Hernández i Vail objašnjavaju da se za razliku od današnjih sekularnih pogleda, rituali u majanskoj misli nisu shvaćali kao samo simbolične radnje ili društveni običaji. Umjesto toga, ritual je bio ontološki događaj, aktivna sila koja je održavala temelj stvarnosti. Rituali su centralna poveznica svih aspekata majanskog razmišljanja, od njihova cikličkog i svetog razumijevanja vremena do

¹³ Štrkalj, „Reprezentacija astečke religije u djelu Historia general Bernardina de Sahagúna (1499. – 1590.)“, 328.

¹⁴ Herbjørnsrud, „The Mesoamerican Philosophy Renaissance“.

¹⁵ Gavrić, „Doprinos dominikanskoga reda i Francisca de Vitorije u obrani prava naroda u Novom svijetu“, 109.

¹⁶ Štrkalj, „Reprezentacija astečke religije u djelu Historia general Bernardina de Sahagúna (1499. – 1590.)“, 330 – 332.

mitova o stvaranju, a obuhvaćaju i koncepte božanstava, kozmologije, istine i identiteta. Kroz obrede, koji su bili precizno izvedeni, Maje nisu samo prizivale drevne događaje; one su ih donosile u sadašnjost i ponovno stvarale svemir u tom trenutku. Sve filozofske teme opisane u daljnjem tekstu kao što su vrijeme, stvaranje, bogovi, svemir, spoznaja i identitet, trebaju se tumačiti kroz rituale. Ritual je bio način na koji su Maje komunicirale s božanskim snagama, most između ljudskog i svemirskog svijeta te alat koji je omogućavao neprekidno oblikovanje i potvrdu same strukture stvarnosti. Bez razumijevanja rituala, nije moguće potpuno shvatiti složenost i dubinu majanske filozofije. U svojoj knjizi Hernández i Vail prikazuju ritualne cikluse koji slijede kalendarski ritam, osobito kroz *Tzolk'in*.¹⁷ Ovi rituali usmjereni su prema božanskom vremenskom obrascu, a njihov cilj nije samo duhovna funkcija, već ontološko održavanje svijeta. Hernández i Vail navode: "Vrijeme je bilo posvećeno kroz ritualne akcije; obavljanje rituala značilo je usklađivanje čovjeka s božanskim redosljedom."¹⁸ Upravo ta sakralizacija vremena kroz čin ističe filozofsku osnovu majanskog ritualizma, radikalno drugačiju od racionalističkih, sekularnih interpretacija vremena u zapadnoj filozofiji.

3.1. Vrijeme

Kod Maja, pojam vremena nije shvaćen kao linearan proces, nego kao cikličan događaj koji se neprekidno obnavlja kroz rituale, kalendare i svemirske cikluse.¹⁹ Maje su imale više paralelnih kalendarskih sistema od kojih su najznačajniji *Tzolk'in* i *Haab*.²⁰ Dva navedena kalendara su se ujedinjavali u *Calendar Round*²¹ koji traje 52 godine²² i on prikazuje način na koji su njihova percepcija svemira uspostavljena kao ciklična struktura stvaranja i uništenja. Za razliku od apstraktnog pojma vremena u suvremenoj filozofiji, kod Maja je vrijeme bilo nešto opipljivo; manifestiralo se kroz kamene natpise, hramove i rituale. Vrijeme se "materijalizira" pomoću kalendara, posebice *Long Count*²³ i *Calendar Round*, koji nisu samo služili za mjerenje

¹⁷ *Tzolk'in* je 260-dnevni sveti kalendar. Ovaj kalendar temelji se na kombinaciji 20 imenovanih dana i 13 brojeva, stvarajući ciklus od 260 jedinstvenih dana. Više na: Hernández, Christine; Vail, Gabrielle. *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, Colorado: University Press of Colorado, 2013.

¹⁸ Hernández, Vail, *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, 29.

¹⁹ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 82-85.

²⁰ *Haab* je solarna godina od 365 dana. Ovaj kalendar je 365-dnevna godina podijeljena na 18 mjeseci od 20 dana plus petodnevni period nazvan *Uayeb*, taj period se smatrao nesretnim. Više na: Pharo, Lars Kirkhusmo. *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*. Boston: Brill, 2014.

²¹ To je u osnovi način praćenja vremena kombiniranjem ljudskih i astroloških ciklusa. Više na: Pharo, Lars Kirkhusmo. *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*. Boston: Brill, 2014.

²² Pharo, *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*, 2 – 3.

²³ *Long Count* je linearni, ne ponavljajući kalendar koji se koristi za praćenje dugih vremenskih razdoblja. Broji broj dana koji su prošli od mitskog datuma stvaranja, što je ekvivalentno 11. kolovoza 3114. p. n. e. po

vremena već za aktivno sudjelovanje u svemirskom ustrojstvu.²⁴ Alexis McLeod navodi, također, kako njihov sustav računanja vremena *Long Count* omogućuje promišljanje o vremenu u tisućugodišnjim razdobljima i pomaže u prepoznavanju ponavljajućih obrazaca u svemiru i ljudskoj egzistenciji.²⁵ Ovi kalendari nisu bili samo tehnički alati, već i ritualni instrumenti povezani s božanskim silama. Pharo navodi: “Vrijeme nije bilo apstraktna cjelina, već organizirani, sveti poredak koji se održavao kroz ritualne prakse.”²⁶ Ovakvo shvaćanje vremena sugerira da su ljudske intervencije bile ključne za njegovu stabilnost. Freidel i ostali autori objašnjavaju: “Vrijeme za drevne Maje nije bilo apstraktno spremište događaja, već dinamična, strukturirana snaga koja se nalazila u spomenicima, arhitekturi i ritualnim nastupima.”²⁷ U knjizi se Hernández i Vail mogu naći prikazi koji oslikavaju određene rituale, često u vezi s bogovima kiše, kukuruza i Sunca, a koji služe za rekreaciju vremena i stabilizaciju svemira. Možemo uvidjeti kako se kod ovih autora teze poklapaju oko pojma vremena. Hernández i Vail objašnjavaju: “Temeljni rituali nisu bili samo sjećanja na primordijalne događaje; oni su bili mehanizmi za obnavljanje kozmičke ravnoteže u sadašnjosti.”²⁸ Ovaj koncept otkriva kako vrijeme postaje aktivna ontološka snaga, umjesto da bude pasivni okvir za događaje. Ritual ne ponavlja mit, on ga čini prisutnim. Rituali su se smatrali ne samo simboličkim postupcima, već i mehanizmima za reaktivaciju vremena. Obredi su se izvodili na određenim kalendarskim datumima kako bi se ponovili osnovni događaji i obnovila svemirska ravnoteža. Vladari i svećenici igrali su posebnu ulogu jer su usklađivali ljudsko društvo s nebeskim ritmom. Pharo navodi: “Specijalisti za rituale djelovali su kao posrednici između vremenskih ciklusa i društveno-političkog poretka.”²⁹ Vlast nad kalendarom predstavljala je izvor legitimiteta i autoriteta. Vladari koji su bili sposobni precizno “čitati” vrijeme i predviđati povoljne trenutke za rat, sjetvu ili ceremonije imali su svemirsku osnovu za svoje odluke. Ova epistemologija kalendara postala je i politička filozofija. Pharo, također, objašnjava: “Upravljanje vremenom značilo je upravljanje političkim i kozmičkim poretkom.”³⁰ McLeod naglašava kako je za Maje vrijeme ontološki supstancijalno: “Vrijeme nije samo mjerna jedinica događaja, već i sila koja

gregorijanskom kalendaru. Ovaj je kalendar dio većeg sustava koji uključuje *Tzolk'in* i *Haab'*. Više na: Freidel, David A.; Chase, Arlen F.; Dowd, Anne S.; Murdock, Jerry. *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mythic History and Ritual Order*. Florida: University Press of Florida, 2024.

²⁴ Freidel et al., *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mystic History and Ritual Order*, 2 – 3, 19 – 21.

²⁵ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 10 – 50.

²⁶ Pharo, *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*, 12.

²⁷ Freidel et al., *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mystic History and Ritual Order*, 3.

²⁸ Hernández, Vail, *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, 17.

²⁹ Pharo, *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*, 57.

³⁰ Pharo, *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*, 103.

oblikuje stvarnost i identitet."³¹ Vrijeme se percipira kao entitet koji omogućuje postojanje svijeta i identiteta, a identitet božanstava i ljudi proizašao je iz njihove pozicije unutar vremenskog ciklusa.³² Vrijeme su personificirali, davali mu božanske reprezentacije, a svaka vremenska jedinica nosila je svoje etičke i kozmološke vrijednosti. McLeod naglašava da: „Vrijeme nije samo struktura unutar koje se odvija iskustvo, već temeljni element koji sudjeluje u stvaranju značenja i reda u svijetu“³³. Vremenske su jedinice bile povezane s božanstvima, događajima i značenjima, što je davalo duhovnu i društvenu orijentaciju svakom pojedincu unutar povijesti. Svi ovi autori slažu se da je vrijeme kod Maja bilo aktivni sudionik u stvarnosti, a ne pasivni okvir.

3.2. Stvaranje svijeta

Mitski opisi stvaranja, osobito u *Popol Vuhu*, prikazuju višestruke pokušaje stvaranja čovjeka; prvo od blata, zatim od drveta, a naposljetku od kukuruza, što simbolizira duboku povezanost čovjeka s prirodom i svemirskim poretom.³⁴ Kukuruz je više od običnog prehrambenog proizvoda, on je filozofski simbol čovjeka i sveta tvar koja predstavlja bit ljudske prirode. McLeod ističe da je: „Kukuruz više od biološke nužnosti – on predstavlja ontološki temelj ljudske egzistencije među Majama.“³⁵ Stvaranje svijeta kod Maja ontološki je eksperiment u kojem božanske sile traže stabilne odnose s ljudima.³⁶ Bogovi nisu odvojeni entiteti već djeluju u interakciji s ljudima i prirodom te božansko prožima sve sfere postojanja.³⁷ Svijet se ne stvara samo jednom, nego se održava i ponovno potvrđuje kroz ritualne radnje, žrtve i obilježavanje kalendara. McLeod navodi: “Svijet nije stvoren jednom zauvijek – neprekidno ga obnavljaju rituali i privremena usklađenost.”³⁸ Majanski pogled na stvaranje bio je složen i cikličan. Mitovi nisu bili samo priče o prošlosti, već su predstavljali aktivne matrice značenja koje se se ponavljale kroz obrede. Stvaranje svijeta nije bio jedinstveni događaj, već neprekidno oživljavanje svemirskog reda putem rituala, osobito onih kraljevskih. Freidel i ostali autori objašnjavaju: "Mitovi o stvaranju nisu bili statične priče, već dinamični planovi za rekreiranje

³¹ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 4.

³² McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 37-39.

³³ McLeod, *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*, 82–85.

³⁴ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 72.

³⁵ McLeod, *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*, 145.

³⁶ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 72.

³⁷ McLeod, *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*, 145.

³⁸ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 85.

svijeta kroz ponavljajuće rituale."³⁹ Ovakvo shvaćanje stvaranja naglašava duboku filozofsku intuiciju i da ontologija svijeta ovisi o suradnji ljudi i božanstava kroz vrijeme.

3.3. Bogovi majanske filozofije

Bogovi Maja nisu bili odvojeni subjekti s apsolutnom moći, nego su to manifestacije vremenskih i svemirskih sila, često povezanih s nebeskim tijelima poput Sunca, Mjeseca i Venere. Brojni bogovi imaju različite aspekte i imena, ovisno o kontekstu i ciklusu, što sugerira fluidnost identiteta i više perspektivnost stvarnosti. Na primjer, božanstvo *Itzamna*⁴⁰ u nekim situacijama predstavlja vrhovnog boga stvaranja, dok u drugima postaje simbol mudrosti ili vremena.⁴¹ McLeod ukazuje na to da je božansko u kulturi Maja duboko povezano s epistemologijom, ono što se smatra istinitim potječe iz božanskog i vremenski je usklađeno.⁴² Maje su božanstva doživljavali kao vezana uz konkretne prostore, datume i dinastije, umjesto da su postojali izvan vremena i prostora. U mnogim slučajevima, mitološka se bića manifestiraju kroz kraljeve, povezujući političku vlast s metafizičkom legitimnošću. Freidel i ostali autori objašnjavaju: "Utjelovljenje mitoloških bića u kraljevima ponovno potvrđuje vremensku i kozmičku legitimnost vladavine."⁴³ Ova spoznaja razotkriva filozofsku osnovu majanske politike; vladavina nije samo društvena funkcija, već i svemirska uloga, prebacujući fokus na ontološku prirodu moći. U knjizi Hernández i Vaila susrećemo složena božanstva, kao što su *Chaac*⁴⁴ i *Ixchel*⁴⁵ čija imena, simboli i pozicije ukazuju na njihovu složenost i vremensku ulogu. Bogovi ne postoje izvan vremena, oni su nositelji vremena i njegovi važni akteri.⁴⁶ Ova teološka ontologija ukazuje na to da su božanstva i rituali dvije strane iste stvarnosti; jedno predstavlja princip, dok je drugo djelo.

³⁹ Freidel et al., *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mystic History and Ritual Order*, 21.

⁴⁰ *Itzamná*, glavno predkolumbsko mayansko božanstvo, vladar neba, dana i noći. Često se pojavljivao kao četiri boga zvanog Itzamná, koji su okružili svijet. Poput nekih drugih mezoameričkih božanstava, Itzamná su bili povezani s točkama kompasa i njihovim bojama – istok, crvena; sjever, bijela; zapad, crna; i jug, žuta. Više na: „Itzamná: Mayan deity“. Britannica. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Itzamna>

⁴¹ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 93.

⁴² McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 102.

⁴³ Freidel et al., *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mystic History and Ritual Order*, 65.

⁴⁴ *Chaac* je bog kiše, posebno važan u Meksičkoj regiji Yucatán, gdje je bio prikazan u klasičnim vremenima s izbočenim ocnjacima, velikim okruglim očima i nosom sličnim proboscisima. Kao i drugi glavni mayanski bogovi, Chac se također pojavio kao četiri boga, Chacs. Četiri boga su bila povezana s točkama kompasa i njihovim bojama. Više na: „Chaac:Mayan deity“. Britannica. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Chac>

⁴⁵ *Ixchel* je mayanska boginja mjeseca i pokroviteljica ženskih zanata, ali je često prikazana kao zla stara žena i imala nepovoljne aspekte. Ona je možda bila manifestacija boga *Itzamná*. Više na: „Ixchel: Mayan deity“. Britannica. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Ixchel>

⁴⁶ Hernández, Vail, *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, 29.

3.4. Svijet i kozmologija

Maje su shvaćale svijet kao složenu strukturu koja se sastoji od neba, zemlje i podzemlja- „*Xibalba*“.⁴⁷ Svaki sloj imao je svoje posebne funkcije, bića i značajke. Svemir je bio organiziran, hijerarhijski, ali i fleksibilan, stalno podložan utjecajima rituala, žrtvovanja i etičkih postupaka. McLeod naglašava kako „ontološka struktura svijeta kod Maja podrazumijeva međusobnu povezanost svih razina stvarnosti, gdje nijedno biće ne može postojati izolirano“.⁴⁸ Hernández i Vail su u svojoj knjizi predstavili četiri smjera, boje, bogove i entitete koji su s njima povezani i vrlo bitni. Ovaj kvaternarni model nije samo kozmografski, on je, također, epistemološki i ontološki. Svijet se ne može razumjeti iz jednog kuta; potrebna je sveobuhvatna, četverostrana orijentacija koja se manifestira u arhitekturi, ritualima i vizualnom jeziku majanskog kodeksa. Hernández i Vail navode: "Četverodijelna struktura prostora i vremena bila je temelj svete spoznaje, ritualne vlasti i kozmičkog razumijevanja."⁴⁹ Filozofija vremena Maja temelji se na cikličnom razumijevanju univerzuma. Povijest se ne doživljava kao linearna, već kao serija ponavljajućih svemirskih ciklusa, u kojima identični elementi iz prošlosti neprestano iznova dolaze kroz ritual. Kalendarski su datumi bili spoj točnih astronomskih promatranja i mitološkog značaja. Pharo ističe: "Svaki kalendarski ciklus bio je mikrokozmos stvaranja, povezujući sadašnjost direktno s primordijalnim vremenom."⁵⁰

3.5. Spoznaja i istina

Maje su doživljavale spoznaju *nohoch tzij*⁵¹ ne samo kao racionalni ili empirijski koncept, već i kao iskustvo temeljeno na intuiciji, snovima, vizijama i kozmološkom znanju koje prenose starješine i šamani. Istina prema njihovu mišljenju nije univerzalna i apstraktna, već ovisi o situacijama i relacijama. McLeod ističe kako je „istina kod Maya više integracija unutar svemirskog poretka negoli podudarnost s objektivnim činjenicama“.⁵² Za Maje, pojam istine ne oslanja se na korespondenciju između izjava i stvarnosti, kao u zapadnjačkim filozofskim učenjima, nego na usklađenost sa svemirskim redom. Istina je ono što se podudara s ciklusima vremena, ritualima i društvenom harmonijom. McLeod navodi: "Istina prema Mayama je

⁴⁷ Ime se prevodi kao "mjesto straha" ili "mjesto užasa", što ukazuje na jezivu prirodu ovog mjesta. U kršćanskoj interpretaciji to je Podzemlje ili Pakao. Više na: „*Xibalba*“. World History Encyclopedia. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.worldhistory.org/timeline/Xibalba/>

⁴⁸ McLeod, *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*, 168.

⁴⁹ Hernández, Vail, *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, 54.

⁵⁰ Pharo, *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*, 145.

⁵¹ *Nohoch tzij* doslovni prijevod je „velika riječ“. Više na: McLeod, Alexis. *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.

⁵² McLeod, *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*, 61–65.

pitanje ispravnog odnosa – biti u skladu s privremenim i kozmičkim poretom.”⁵³ Spoznaja se ne stječe samo kroz intelektualno razmišljanje, već i putem rituala, intuicije i proročanstava, često putem vizija, snova i izračuna prema kalendaru.⁵⁴ Znanje nije dostupno svima, ono pripada onima koji su posvećeni, poput kraljeva, šamana i astronomskih stručnjaka, koji su u vezi s božanskim i vremenom. Kod Maja poimanje znanja ne dolazi ponajprije kroz racionalnu analizu već kroz sudjelovanje u prostoru i vremenu. Hramovi, sveti gradovi i putanje Sunca služe kao načini saznanja. Istina se otkriva kroz ritualne radnje, hodajući prostorom, orijentirajući tijelo i usklađujući se sa svemirom. Freidel i ostali autori objašnjavaju: "Znanje je bilo upisano u samom rasporedu svetog prostora, omogućujući tjelesno iskustvo istine."⁵⁵ Mentalni procesi kod Maja obuhvatili su sjećanje, emocionalnu ravnotežu i orijentaciju kroz vrijeme, a pravo razumijevanje smatralo se moralnim i ritualnim uvjetom, a ne samo kognitivnom sposobnošću.

3.6. Osoba i identitet

Koncept osobe u majanskom shvaćanju oslanja se na međusobne veze s božanstvima, prirodom i ostatkom zajednice. Osoba se ne smatra samostalnim i izoliranim entitetom, već subitkom čiji se identitet oblikuje kroz društvene, ritualne i svemirske veze. O tome govori McLeod: „Identitet je dinamičan, nepromjenjiv i višeslojan, uvijek u interakciji sa svetim i socijalnim“. Također, tu je i pojam „*co-essence*“⁵⁶ – duhovna paralela (*Nahual*)⁵⁷, koja predstavlja dio osobe i oblikuje njen put.⁵⁸ McLeod naglašava kako je kod Maja osoba povezana s vremenom, a identitet je vezan za datum rođenja i značenje koje taj dan ima u kalendaru.⁵⁹ Uz to, rituali „zamjene“ (kao što je ceremonija u kojoj kralj postaje određeno božanstvo) pokazuju da identitet nije fiksiran, već prilagodljiv i uvjetovan kontekstom. Freidel i ostali autori objašnjavaju: „Osoba kod Maja nije fiksirana esencija nego biće koje se mijenja i stvara kroz rituale na određeni način.“⁶⁰ Majanski koncept osobe nadmašuje individualistički pogled. Osoba se gleda kao točka povezanosti između prostora, stvari, običaja i božanskog. Zajednica, kalendar i sveti predmeti čine temelje identiteta. Identitet se stvara kroz interakcije s materijalnim i svemirskim

⁵³ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 111.

⁵⁴ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 115-118.

⁵⁵ Freidel et al., *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mystic History and Ritual Order*, 119.

⁵⁶ Više o tome na str. 216 i 217. McLeod, Alexis. *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.

⁵⁷ *Ch'umilal* (zvijezda) *Nahual*, odnosi se na duh našeg bića, govori o energiji vaše duše i s njom nam daje informacije o našoj životnoj svrsi. Više na: „Nahual Readings“. Lavalove Cacao. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://lavalovecacao.com/nahual-reading/>

⁵⁸ McLeod, *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*, 114–118.

⁵⁹ McLeod, *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*, 131.

⁶⁰ Freidel et al., *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mystic History and Ritual Order*, 148.

aspektima. Astor-Aguilera zaključuje: "Da biste bili osoba u svijetu Maja, trebalo je da vas prepoznaju po vašem mjestu među stvarima – kamenjem, drvećem, pravicima i bogovima."⁶¹ Ovakav pogled na identitet ukazuje na relacijsko biće, gdje se srž ne određuje kroz bit, već prema svojoj funkciji u svemirskoj mreži. Prema majanskoj filozofiji, pojedinac ne postaje osoba samo rođenjem, nego i sudjelovanjem u ritualima koji su povezani s vremenskim ciklusima. Čitanjem majanskog kodeksa, njihovim tumačenjem i provođenjem rituala, gradi se identitet. Hernández i Vail objašnjavaju: "Oblavljanjem rituala prema majanskim kodeksima postajemo usklađeni s primordijalnim ulogama – postajemo stvarno ljudi."⁶² Društvena uloga pojedinaca definirala se, također, prema njihovu danu rođenja u *Tzolk'inu*, koji je bio povezan s određenim božanstvom, znakom i proročanstvom. Na taj način, osobni se identitet uklapao u širi okvir svemirskih odnosa. Pharo navodi: "Osoba je bila upisana u kalendar, ugrađujući individualni identitet unutar kozmičkih ciklusa."⁶³

4. Ontologija objekata i simbolika u filozofiji drevnih Maja

U drevnoj majanskoj filozofiji, objekti se ne smatraju samo statičnim dijelovima okoliša, već igraju aktivnu ulogu u svemirskom i društvenom okviru. Kroz kvadripartitne križeve, sveto drveće i kamenje, Maje su oslikale ne samo svoja religijska uvjerenja, nego i dublje ontološke i epistemološke ideje. Miguel Ángel Astor-Aguilera u knjizi *The Maya World of Communicating Objects: Quadripartite Crosses, Trees, and Stones* ispituje kako su ovi predmeti služili kao mostovi komunikacije između ljudi, božanstava i prirode te kako su Maje doživljavale pojmove bića, prostora i identiteta unutar živopisne i simbolične materijalnosti.

4.1. Objekti, drveće i sveti prostori

Za Maje objekti su poput kamenja, drveća, križeva i oltara, bili mnogo više od simbola, oni su bili ontološki prisutni. Drugim riječima, ti su objekti imali sposobnost na utjecaj i oblikovanje stvarnosti. U kontekstu kvadripartitnih križeva, koji predstavljaju četiri osnovne strane svijeta, prostor se ne doživljava samo kao geometrijski pojam, već i ritualno i ontološki. Astor-Aguilera navodi: "Objekti nisu bili metafore kozmičkog poretka – oni su bili sam kozmički poredak."⁶⁴

⁶¹ Astor-Aguilera, *The Maya World of Communicating Objects: Quadripartite Crosses, Trees, and Stones*, 162.

⁶² Hernández, Vail, *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, 88.

⁶³ Pharo, *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*, 189.

⁶⁴ Astor-Aguilera, *The Maya World of Communicating Objects: Quadripartite Crosses, Trees, and Stones*, 23.

Ova perspektiva ukazuje na materijalističku filozofiju gdje objekti aktivno sudjeluju u stvaranju značenja, istine i identiteta. Drveće, naročito ceiba, ima posebno značajnu ulogu u majanskom načinu razmišljanja. Ono simbolizira *axis mundi*⁶⁵ – most između podzemlja, zemaljskog svijeta i neba. Svako naselje ili svečani centar imalo je svoju simboličku ili stvarnu ceibu koja je organizirala prostor i vrijeme. Astor-Aguilera ističe: “Sveto drvo nije bilo samo simbol kozmosa; ono je bilo sam živi kozmos, preplićući razne sfere i epohe.”⁶⁶ Ovaj koncept donosi ideju kako prostor ima život te da svaki smjer i pozicija unutar njega nosi filozofsku i duhovnu važnost.

4.2. Kamenje i pamćenje, komunikacija i ritmovi značenja

Maje su povezivale kamenje, posebno kamen stela s vremenom, sjećanjem i moći. Svaki urezani kamen predstavljao je metafizički čin kojim se vrijeme “pričvrsti” u prostor. Kamen nije samo zapis, on predstavlja događaj. Astor-Aguilera navodi: “Kamen nije korišten da bi se pamtio – on je pamtio. Bio je sjećanje koje se pojavilo.”⁶⁷ Ovakvim pogledom Maje su razvijale filozofiju u kojoj materijalnost preuzima ulogu svijesti. To znači da se istina ne nalazi samo u verbalnom izražavanju, već i u samoj fizičkoj prisutnosti svetih objekata. Objekti su prenosili značenje ne samo kroz svoj oblik i simboliku, već i kroz ritmove, ponavljanja i raspoređivanje. Tijekom ritualnih nastupa, ti objekti su “govorili”, ne na jezičnom nivou, već ontološkom. Komunikacija u majanskoj kulturi obuhvaća tijelo, prostor, vrijeme i predmete unutar jedinstvene semantičke mreže. Astor-Aguilera navodi: “Komunikacija među Majama uvijek je bila intersubjektivna i interobjektivna – ljudi su govorili, ali i kamenje i drveće.”⁶⁸ Ova filozofija komunikacije otkriva svijet bez jasne granice između subjekta i objekta, sve čini dio jedinstvenog svemirskog dijaloga.

5. Šamanski put i kozmološka percepcija u filozofiji drevnih Maja

⁶⁵ *Axis mundi* ima mnogo oblika u svim kulturama. To je u osnovi zamišljena vertikalna os ili veza kao središnji stup, koja se proteže od neba kroz zemlju, spajajući nebo, zemlju i podzemlje. Više na: „AXIS MUNDI“. Todd Haiman Landscape Design. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.toddhaimanlandscapedesign.com/blog/2012/03/axis-mundi.html#:~:text=The%20axis%20mundi%20takes%20many,uniting%20heaven%2C%20earth%20and%20underworld.>

⁶⁶ Astor-Aguilera, *The Maya World of Communicating Objects: Quadripartite Crosses, Trees, and Stones*, 52.

⁶⁷ Astor-Aguilera, *The Maya World of Communicating Objects: Quadripartite Crosses, Trees, and Stones*, 89.

⁶⁸ Astor-Aguilera, *The Maya World of Communicating Objects: Quadripartite Crosses, Trees, and Stones*, 117.

Knjiga *Maya cosmos: three thousand years on the shaman's path* autora Davida Freidela i ostalih, donosi jedinstvenu kombinaciju arheoloških, etnografskih i povijesnih informacija o drevnoj civilizaciji Maja, naglašavajući šamanizam kao bitan dio njihove filozofske i duhovne misli. U kulturi Maja, šaman nije bio samo vođa religije, već posrednik između različitih svjetova, simbol svemirskog reda i čuvar vremena. Ovaj tekst istražuje načine na koje šamanska praksa izražava osnovne koncepte majanske filozofije kao što su vrijeme, stvaranje, božansko, istinu i identitet.

5.1. Kozmologija i sveta geografija, vrijeme i šamanska funkcija

Svijet Maja podijeljen je u tri sloja: podzemni svijet (*Xibalba*), zemlju i nebo. Ključni element u ovom sustavu je *axis mundi*, često predstavljen svetim drvetom ceibom, koje povezuje sve tri razine. Hramovi, piramide i sveti putevi (*Sacbeob*)⁶⁹ bili su više od samo arhitektonskih djela; oni su fizički reflektirali svemir. Freidel i ostali autori navode: "Za Maje, svijet je bio živa struktura, sa svetim smjerovima i vertikalnom osi koja povezuje sve razine postojanja."⁷⁰ Ova sveta geografija bila je osnova za razumijevanje vremena i prostora. Majansko vrijeme nije bio jednostavan koncept, nego aktivna sila koju šaman može „pročitati“ i s kojom može djelovati. Kroz rituale i proročanske kalendarske izračune, šaman pomaže održavanju ravnoteže između ljudskog i svemirskog poretka. Freidel i ostali autori objašnjavaju: "Šamani nisu samo obilježavali vrijeme; oni su se kretali unutar njega, mijenjajući njegov tijek kako bi održali kozmičku ravnotežu."⁷¹ Ovaj pogled na vrijeme sugerira da je ono interaktivno i da se može oblikovati ljudskim akcijama.

5.2. Bogovi, spoznaja i istina, osoba i identitet u šamanskom okviru

U šamanskoj praksi, bogovi i duhovi nisu apstraktne pojave, već partneri i vodiči. Šaman kroz svoje vizije i kada je u transu, putuje u alternativne svjetove te upoznaje božanske entitete i stječe znanje za korist zajednice. Freidel i ostali autori navode: "Bogovi nisu bili udaljeni; oni su bili suputnici na šamanovom putu."⁷² Ovo otkriva relacijsku ontologiju jer božansko ne postoji izvan svijeta, već se nalazi unutar njega, u neprekidnoj interakciji s ljudima. Kod Maja spoznaja ne dolazi isključivo iz promatranja ili razmišljanja, već kroz mistična iskustva. Šaman

⁶⁹ *Sacbeob* je mayanska riječ koja označava podignute ceste, pločnike ili puteve, često prekrivene bijelim vapnencem te koji povezuju različita mjesta, gradove ili ceremonijalne centre u mayanskoj civilizaciji. Riječ "sacbe" doslovno znači "bijela cesta". Više na: „Sacbe, the Ancient Maya Road System“. ThoughtCo. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.thoughtco.com/sacbe-the-ancient-maya-road-system-172953>

⁷⁰ Freidel, Schele, Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, 45.

⁷¹ Freidel, Schele, Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, 78.

⁷² Freidel, Schele, Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, 132.

koristeći glazbu, ples, vizualne simbole i materijalne medije (poput tamjana i krvi), stvara uvjete za otkrivanje istine. Freidel i ostali autori navode: "Istina je doživljena kao vizija – trenutačni i tjelesni susret s kozmičkim redom."⁷³ Ova epistemologija ističe kako istina nije apstraktan pojam, nego konkretno iskustvo. Šamanov identitet nije fiksni, on je promjenjiv i podložan transformaciji. Tokom rituala, šaman „postaje“ jaguar, ptica ili božanstvo, što mu omogućuje privremenu promjenu bića kako bi pristupio drugim razinama postojanja. Freidel i ostali autori objašnjavaju: "Biti šaman značilo je biti mnoge različite svrhe, krećući se između oblika i svjetova."⁷⁴ Ovaj koncept identiteta razlikuje se od zapadnog individualizma i naglašava dinamiku ljudskog postojanja.

6. Zaključak

Ispitivanje dominikanske perspektive o majanskoj kulturi na početku rada pokazuje teškoću ranih pokušaja međukulturalnog razumijevanja. Iako su dominikanci poput Vinka Paletina i kasnijih misionara koji su uložili trud da razumiju majansku filozofiju tako da su je stavili unutar vlastitih teoloških i intelektualnih okvira, njihovi spisi, također, pokazuju svijest o njezinu bogatstvu i evoluciji. Ova ambivalentnost između razumijevanja i reinterpretacije otkriva potencijal kao i ograničenja komunikacije između različitih svjetonazora. Filozofija drevnih Maja pruža jedinstven pogled na stvarnost, gdje su vrijeme, prostor, identitet i istina bili duboko povezani kroz rituale, kalendare i kozmologiju. Dominikanci su pokušali dokumentirati i interpretirati ovu misao, ali su je često filtrirali kroz kršćanske okvire. Majanska filozofija naglašava cikličnost, međusobnu povezanost i performativnu narav znanja, što je u suprotnosti sa zapadnjačkim linearnim i individualističkim modelima. Kako McLeod ističe, ova tradicija nije samo prošlost, ona nas poziva na preispitivanje vlastite pretpostavke o svijetu. Radovi Gavrića, Štrkalja, McLeoda, Freidela, Astor-Aguilere i drugih pokazuju kako je majanska misao bila sofisticirana i duboko utemeljena u svakodnevnom iskustvu. Njihovo viđenje vremena kao cikličnog, svetog i društveno-politički aktivnog fenomena izaziva linearne i neutralne ideje koje su prisutne u svijetu. Za Maje vrijeme nije samo način mjerenja, već živi proces iskustva koji se iskazuje kroz rituale, prirodne cikluse i zajedničku svijest. Istina, identitet i znanje nisu odvojeni od mitologije, prostornih odnosa i materijalnih interakcija, što pokazuje duboku povezanost između kozmologije, etike i svakodnevnog života. Šamanske

⁷³ Freidel, Schele, Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, 189.

⁷⁴ Freidel, Schele, Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, 215.

aktivnosti i kalendarski sustavi predstavljaju metafiziku djelovanja, gdje se znanje ne stječe na apstraktan način, već kroz aktivno sudjelovanje u održavanju svijeta. Ovakvo razmišljanje otvara nove mogućnosti za usporednu filozofiju, pružajući alternativne odgovore na pitanja o tome što je smisao, svijest i kakvu ulogu čovjek ima u svemiru. Smatram da filozofija Maja naglašava važnost preispitivanja vlastitih uvjerenja i potrebu za dijalogom između različitih tradicija kako bismo bolje shvatili složenost ljudskog iskustva.

7. Bibliografija

7.1. Literatura

Astor-Aguilera, Miguel Angel. *The Maya World of Communicating Objects Quadripartite Crosses, Trees, and Stone*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2010.

Freidel, David A.; Chase, Arlen F.; Dowd, Anne S.; Murdock, Jerry. *The Materialization of Time in the Ancient Maya World: Mythic History and Ritual Order*. Florida: University Press of Florida, 2024.

Freidel, David A.; Schele, Linda; Parker, Joy. *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*. New York: William Morrow & Co, 1993.

Hernández, Christine; Vail, Gabrielle. *Re-Creating Primordial Time: Foundation Rituals and Mythology in the Postclassic Maya Codices*, Colorado: University Press of Colorado, 2013.

McLeod, Alexis. *An Introduction to Mesoamerican Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.

McLeod, Alexis. *Philosophy of the Ancient Maya: Lords of Time*. London: Lexington Books, 2018.

Pharo, Lars Kirkhusmo. *The Ritual Practice of Time: Philosophy and Sociopolitics of Mesoamerican Calendars*. Boston: Brill, 2014.

7.2. Časopisi

Gavrić, Anto. „Doprinos dominikanskoga reda i Francisca de Vitorije u obrani prava naroda u Novom svijetu“. *Diacovensia: teološki prilozi*, 31, (2023.) 1, 99 – 120.
<https://hrcak.srce.hr/clanak/438629>

Laird, Andrew; Šoštarić, Petra. „A Croatian Conquistador in Mayan Yucatan: Vinko Paletin's *De jure et justitia belli contra Indos*“. *Colloquia Maruliana* 28, br. 28 (2019.): 191-199.
<https://hrcak.srce.hr/219703>

Štrkalj, Josip. „Reprezentacija astečke religije u djelu Historia general Bernardina de Sahagúna (1499. – 1590.)“. *Pro tempore*, No. 17 (2022.): 323 – 347. <https://hrcak.srce.hr/301699>

7.3. Doktorski, magistarski, diplomski i završni radovi

Vidović, Annamaria. „Kartaga: od feničke kolonije do rimske provincije“. Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet u Puli, 2018.

7.4. Internetske stranice

Herbjørnsrud, Dag. „The Mesoamerican Philosophy Renaissance“. *Blog of the APA*, 9. siječanj 2020. Pristup ostvaren: srpanj 2025. <https://blog.apaonline.org/2020/01/09/the-mesoamerican-philosophy-renaissance/>

„Pravne škole“. Hrvatska enciklopedija. Pristup ostvaren: kolovoz 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/pravne-skole>

„Popol Vuh“. Hrvatska enciklopedija. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/popul-vuh>

„Itzamná: Mayan deity“. Britannica. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Itzamna>

„Chaac:Mayan deity“. Britannica. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Chac>

„Ixchel: Mayan deity“. Britannica. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.britannica.com/topic/Ixchel>

„Xibalba“. World History Encyclopedia. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.worldhistory.org/timeline/Xibalba/>

„Nahual Readings“. Lavalove Cacao. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://lavalovecacao.com/nahual-reading/>

„AXIS MUNDI“. Todd Haiman Landscape Design. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025. <https://www.toddhaimanlandscapedesign.com/blog/2012/03/axis-mundi.html#:~:text=The%20axis%20mundi%20takes%20many,uniting%20heaven%20C%20earth%20and%20underworld>

„Sacbe, the Ancient Maya Road System“. ThoughtCo. Pristup ostvaren: kolovoz, 2025.

<https://www.thoughtco.com/sacbe-the-ancient-maya-road-system-172953>